

Mišljenja na delu; Uključivanje mišljenja učenika i njihovih porodica u donošenje odluka o obrazovanju

Konačni sažeti izveštaj

EUROPEAN AGENCY
for Special Needs and Inclusive Education

MIŠLJENJA NA DELU

Uključivanje mišljenja učenika i njihovih porodica u
donošenje odluka o obrazovanju

Konačni sažeti izveštaj

Evropska agencija za posebne potrebe i inkluzivno obrazovanje (Agencija) je nezavisna i samoupravna organizacija. Agenciju sufinansiraju ministarstva obrazovanja njenih država članica i Evropska komisija putem bespovratnih sredstava za poslovanje u okviru programa za obrazovanje Evropske unije (EU).

Sufinansira
Evropska Unija

Finansira Evropska Unija. Izneti stavovi i mišljenja su, međutim, samo autora(a) i ne odražavaju nužno stavove Evropske unije ili Evropske komisije. Za njih se ne može smatrati odgovornim ni Evropska unija ni Evropska komisija.

Stanovišta koja je u ovom dokumentu iznela neka osoba ne predstavljaju nužno zvanična stanovišta Agencije, njenih država članica ili Evropske komisije.

© European Agency for Special Needs and Inclusive Education 2023

Urednice: Anthoula Kefallinou i Diana Murdoch

Ova publikacija je resurs otvorenog pristupa. To znači da možete slobodno da joj pristupite, da je koristite i širite sa primerenim odavanjem zasluga Evropskoj agenciji za posebne potrebe i inkluzivno obrazovanje. Više informacija o politici Agencije u vezi sa otvorenim pristupom potražite na adresi: www.european-agency.org/open-access-policy.

Ovu publikaciju možete navoditi na sledeći način: Evropska agencija za posebne potrebe i inkluzivno obrazovanje, 2023. *Mišljenja na delu; Uključivanje mišljenja učenika i njihovih porodica u donošenje odluka o obrazovanju – Konačni sažeti izveštaj*. (A. Kefallinou i D. Murdoch, urednici). Odense, Danska

Ovaj rad je pod licencom **Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodna licenca**. Ovu publikaciju ne smete da menjate ili prevodite bez odobrenja Agencije.

U cilju veće pristupačnosti, ovaj izveštaj dostupan je na 25 jezika i u pristupačnom elektronskom formatu na veb-sajtu Agencije: www.european-agency.org

Ovo je prevod originalnog teksta na engleskom jeziku. U slučaju nedoumica o tačnosti informacija u prevodu, pogledajte originalni tekst na engleskom jeziku.

ISBN: 978-87-7599-066-6 (elektronski)

Sekretarijat

Østre Stationsvej 33
DK-5000 Odense C Denmark
Tel.: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kancelarija u Briselu

Rue Montoyer, 21
BE-1000 Brussels Belgium
Tel.: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

Sadržaj

Uvod	5
Faza 1: Razvoj VIA okvira za značajno učešće u inkluzivnom obrazovanju	6
<i>Ključni zaključci iz pregleda politika</i>	6
<i>Ključni zaključci iz pregleda literature</i>	7
Faza 2: Sprovođenje VIA okvira u delo	10
Komplet alata za Mišljenja na delu	12
Ključne poruke za kreatore politika	13
Završne napomene	15
Reference	16

Uvod

Unapređenje učešća učenika i porodica u donošenju odluka i razvoju politika je prioritet za evropske i međunarodne organizacije. Međutim, u kojoj meri su mišljenja učenika i njihovih porodica zaista uzimaju u obzir prilikom donošenja važnih odluka koje utiču na njih i dalje se razlikuju.

Aktivnost **Mišljenja na delu** (VIA), koju sprovodi Evropska agencija za posebne potrebe i inkluzivno obrazovanje (Agencija), ispitala je na koji svrsishodan način da uključi mišljenja učenika i njihovih porodica u procese donošenja odluka o obrazovanju. To je bio odgovor na zahteve članova predstavničkog odbora iz zemalja Agencije, i u skladu sa međunarodnim pozivima i inicijativama za veće međugeneracijsko učešće zainteresovanih strana u donošenju odluka o obrazovanju.

VIA ima dva glavna cilja:

- uspostaviti pozadinu i obrazloženje za široko prepoznatu potrebu da se uključe mišljenja učenika i porodica u donošenje odluka;
- identifikovati način na koji kreatori politika i druge zainteresovane strane mogu da ispunе svoje potrebe u praksi, u različitim zemljama i različitim kontekstima.

Ti ciljevi su ostvareni u dve uzastopne faze. Faza 1 sastoji se od pregleda literature, analize načina na koji je Agencija u prethodnom radu uključivala mišljenja učenika i porodica i od prikupljanja primera za odgovarajuću zemlju. Faza 2 uključila je temeljan rad iz tri zemlje (Island, Malta i Norveška) na identifikaciji i primeni delotvornih načina uključivanja učenika i porodica.

Faze 1 i 2 dale su sledeće rezultate:

- **Pregled literature**, pružio je konceptualnu i empirijsku pozadinu za VIA (Evropska agencija, 2022a)
- **Sintezni izveštaj**, detaljno je prikazao aktivnosti i glavne zaključke VIA (Evropska agencija, 2022b)
- **Komplet alata za Mišljenja na delu**, praktični resursi na internetu koji pružaju uputstvo za delovanje
- **Infografika**, ilustruje VIA okvir za značajno učešće u inkluzivnom obrazovanju i ključne poruke aktivnosti
- Video, prezentuje mišljenja učenika, porodica i kreatora politika na VIA događaju
- Ovaj konačni izveštaj sumira metodologiju i glavne rezultate aktivnosti.

Faza 1: Razvoj VIA okvira za značajno učešće u inkluzivnom obrazovanju

U fazi 1 (2021.), tim Agencije je proučio politiku i akademsku istraživačku literaturu da bi ustanovio čvrstu konceptualnu i empirijsku osnovu za VIA. Tim je takođe sakupio i analizirao primere aktivno uključenih učenika i porodica u donošenje odluka iz prethodnog rada Agencije i od 19 **država članica Agencije**.

Rezultat ovog rada je **pregled VIA literature** (Evropska agencija, 2022a), koji pruža fokusirano obrazloženje i ključni dokaz o svrsishodnim načinima da se mišljenja učenika i porodica uključe u donošenje odluka o obrazovanju.

Zaključci politika i pregleda literature jasno ukazuju na sve veće prepoznavanje značaja uključivanja mišljenja učenika i porodica u donošenje odluka o obrazovanju. Međutim, ne postoji znanje ni veštine o tome kako to postići u praksi, u različitim kontekstima i sa različitim zainteresovanima stranama.

 Istina je da smo mi ti koji smo u školi; mi treba da damo najvažnija mišljenja.

(Predstavnik učenika, VIA događaj)

Ključni zaključci iz pregleda politika

- Pravo dece da budu saslušani i uzeti u obzir u stvarima koje utiču na njih odnosi se na SVU decu. Bilo je potrebno 30 godina neprekidnog rada na politici i školskim praksama da bi se prešlo sa priznavanja dece kao agenata, do njihovog efektivnog uživanja u tom pravu.
- Porodice se moraju konsultovati, s tim da princip „najboljih interesa za dete“ uvek bude primarno razmatranje kod donošenja konačnih odluka.
- Deca imaju pravo na smernice i podršku od organizacija, institucija i zajednica. Porodice takođe imaju pravo na ispunjavanje svojih dužnosti prema deci.

- Usklađivanje politike i saradnja među zainteresovanim stranama su ključni za osiguranje prava dece, roditelja i porodica.
- Zemlje moraju da se posvete sistematizaciji i razvoju efektivnih procesa za učešće učenika i porodica i interakciju u sinergiji svih institucija i zainteresovanih strana u svim stvarima koja utiču na decu.

Ključni zaključci iz pregleda literature

- Iako postoji dosta literature o mišljenjima i potreba da se uzmu u obzir mišljenja učenika u obrazovnoj retorici, i dalje postoji razlika između istraživanja i prakse.
- Nedostatak etičkih pristupa se vidi u neravnoteži snaga, nedostatku jasnoće u namerama, metodama i ishodima, kao i marginalizaciji i utišavanju nekih mišljenja.
- Istraživanje se generalno fokusira na uključivanje na nivou škole ili razreda, a manje na uključivanje u donošenju odluka na nivou politike.
- Istraživačka literatura ne istražuje puno međugeneracijsko učešće ili uključenost zajednice u obrazovanje.
- Istraživanje koje uključuje odrasle i učenike u riziku od isključivanja nastavlja se u „silosima“, na osnovu različitih klasifikacija i oznaka.
- Aktivno angažovanje u participativnom istraživanju više grupa u riziku od isključivanja je ograničeno.
- Veće korišćenje resursa koje pružaju pomoćna i digitalna tehnologija i nevladine i organizacije civilnog društva može značajno da promeni istraživačke metode u vezi mišljenja.

Dodatni rad u fazi 1 doveo je do razvoja VIA okvira za značajno učešće u inkluzivnom obrazovanju. Okvir, ilustrovan na **VIA infografici**, ima četiri osnovna elementa: **Prostor**, **mišljenje**, **publika** i **uticaj**. Ovi elementi potiču iz **modela učešća deteta** koga je razvila profesorka Laura Lundy sa Queen's University u Belfastu (**Lundy, 2007.**).

VIA okvir je primenio Lundy-ijev model za obrazovne kontekste i proširio ga da bi se obuhvatile porodice, pored dece i mladih ljudi. On se takođe nadograđuje na druge teoretske modele za uključivanje učenika i porodica kako bi se obuhvatila šira etička razmatranja (npr. rad organizacije **UNICEF, 2020.**).

Četiri elementa funkcionišu zajedno interaktivno i iterativno.

Prostor se široko posmatra kao mogućnost da se izraze pogledi u bezbednom, inkluzivnom okruženju.

Mišljenje označava kako učesnici mogu da izraze svoje poglede. Njegova namena je da osigura da svi mogu da izraze svoje poglede na način koji je pristupačan, relevantan, primeren i značajan za svakog pojedinca ili grupu.

Uticaj se odnosi na način na koji su pogledi ugrađeni u odluke i promene koje proisteknu, čime se omogućava značajno učešće.

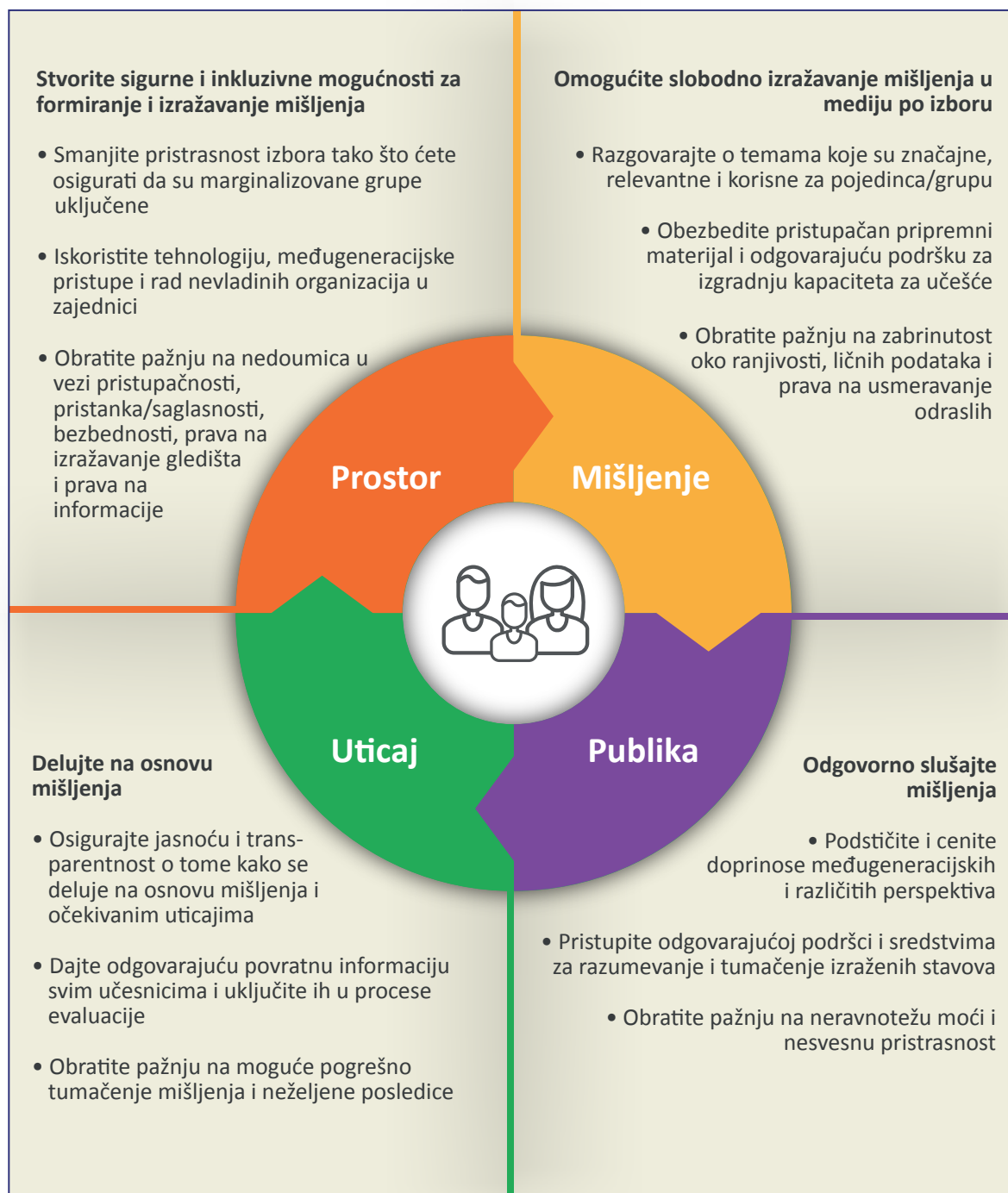

Publika se odnosi na ulogu slušalaca pri iznošenju pogleda. Slušaoci moraju da budu u poziciji da odgovorno komuniciraju poglede drugih lica.

Etički pristup se provlači kroz sve aspekte okvira, da bi se podigla svest i rešili problemi kao što su saglasnost, pristanak, pristupačnost, osetljivost, bezbednost, neravnoteža snaga, predrasude i transparentnost.

VIA okvir

Slika 1. VIA okvir za značajno učešće u inkluzivnom obrazovanju: ključni elementi i etička razmatranja

Faza 2: Sprovođenje VIA okvira u delo

U fazi 2 (2022.), predstavnici Islanda, Malte i Norveške radili su u maloj grupi i bili su uključeni u interaktivne aktivnosti sa učenicima i porodicama zasnovane na zemlji. VIA okvir je oblikovao metodologiju i služio je kao praktična smernica za ove aktivnosti. Uključenost zemalja je imala za cilj:

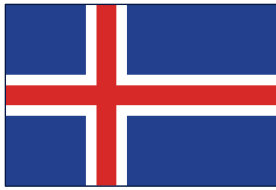
- razrada i potvrda praktičnih aspekata VIA okvira, u odnosu na ključne elemente prostora, mišljenja, publike i uticaja;
- doprinos razvoju kompleta alata za VIA.

Svaka zemlja je odabrala svoju temu i najrelevantniji način za rad sa zainteresovanim stranama na nacionalnom ili lokalnom nivou. VIA tim je podržao zemlje tako što im je dao pitanja za razmišljanje proistekla iz VIA okvira koja će ih usmeravati kroz svaku fazu. Zavisno od izabrane teme i učesnika, VIA tim je takođe obezbedio ciljane praktične resurse (tj. alate, smernice i odgovarajuće metodologije).

Nakon početnih diskusija u grupi, svaka zemlja je razvila i preduzela svoju planiranu aktivnost u svom nacionalnom kontekstu. Sve tri zemlje su imale za cilj da istraže iskustva učešća učenika i porodica kroz različite aktivnosti „podsticanja mišljenja“, npr. Kroz kratke posete razredima, fokus grupe, intervjuue ili posmatranja.

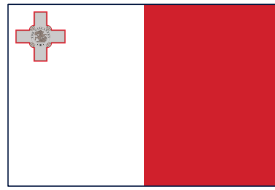

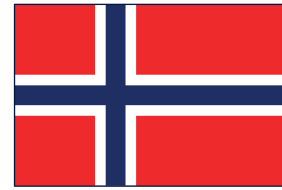
Island

Kratke posete razredima i fokus grupe sa učenicima

Malta

Intervjui sa porodicama
Aktivnosti sa učenicima

Norveška

Posmatranja
Anketa učenika
Intervjui sa kreatorima politika

Slika 2. Aktivnosti u tri zemlje

Preciznije rečeno, aktivnosti Islanda su imale za cilj da procene obećavajuću inicijativu koja je prethodno sprovedena u maloj školi sa velikim udelom učenika migranata. Malta je procenila implementaciju politike da bi se formirali razredi za učenike sa autizmom u redovnim školama, tražilo se mišljenje od učenika obrazovanih u razredima i obavljeni su intervjui sa njihovim roditeljima. Norveška je procenila procese konsultacija i struktura koji su postojali na nacionalnom nivou sa predstavnicima učenika i kreatorima politika.

 Mi koji smo sa invaliditetom često smo očitó izostavljeni iz dijaloga o našim sopstvenim životima.

(Cologon, 2020., str. 2)

Bez obzira na razlike u ciljevima, opsezima i kontekstima ovih aktivnosti zasnovanih na zemlji, **zajedničke teme** su se pojavile tokom grupnih diskusija i razmišljanja, sve povezano sa postizanjem značajnog učešća:

- Bilo koja da je svrha slušanja, mišljenja su trebalo da potiču od različitih učenika/porodica, sa **višestrukim identitetima i složenim iskustvima** u različitim sredinama, umesto formiranja homogene grupe.
- Posebna pažnja treba da se posveti **suprotnim i konfliktnim pogledima** koji postoje između različitih grupa učenika/porodica.
- Praktični i etički problemi proističu iz **anonimnosti** i dobijanja **informisanog pristanka ili saglasnosti**, posebno prilikom regrutovanja učenika sa različitim vrstama potreba/problemima pristupačnosti.
- Odluke i promene moraju da se izvrše „na samom lokaciji“, zbog vremenskih ograničenja ili **neočekivanih događaja**. Organizovanje ličnih sastanaka sa učenicima širom zemlje može da iziskuje vreme i resurse i treba pažljivo da se isplaniraju.
- **Škole i stručnjaci za nastavu** mogu da olakšaju izražavanje mišljenja učenika i porodica.

- Mora se obratiti posebna pažnja da bi se osiguralno značajno učešće onih koji su **osetljivi, marginalizovani** ili čija mišljenja se retko saslušaju.

Ove opšte teme su potvrdile ključne aspekte VIA okvira i **ključne poruke** celokupne aktivnosti.

Uspostavljanje participativnih aktivnosti u sopstvenim kontekstima uz podršku Agencije, učinilo je da zemlje razmisle o procesu na **sistematičniji i reflektivniji način**, sa jasnom pažnjom na etička pitanja i angažovanje u vezi njih u svim fazama aktivnosti.

Primena različitih aspekata okvira omogućila je zemljama da drugačije razmišljaju o učešću. Kako je predstavnik Malte ocenio:

 Verovatno ste malo skeptični i možda mislite da je to pravi izazov – ali tokom planiranja i čak ako postoje „usvojeni stavovi“, shvatate da zapravo MOŽETE da čujete ta mišljenja.

(Predstavnik Malte, član Odbora)

Sintetizovan izveštaj (Evropska agencija, 2022b) sadrži više detalja o radu zemalja. On može biti od posebnog interesa zemljama koje imaju za cilj unapređenje značajnog učešća.

Komplet alata za Mišljenja na delu

Po završetku rada zemlje, svi zaključci, ključne poruke, praktični materijali i resursi iz obe VIA faze ujedinjeni su zajedno u komplet alata otvorenog pristupa na internetu. **Komplet alata za Mišljenja na delu** pruža praktične pristupe za saradnju sa učenicima i porodicama. On pokazuje kako da se odgovori na mišljenja i kako ona da se zaista ugrade u donošenje odluka. On sadrži primere zemlje članice Agencije i veze ka odgovarajućim aktivnostima i rezultatima Agencije, kao i veze ka ključnim istraživanjima, politici i inicijativama različitih međunarodnih organizacija.

Komplet alata je dinamičan resurs namenjen da podrži različite zainteresovane strane na svim nivoima obrazovnog sistema kako bi postali predstavnici promene u svojim školama, zajednicama, regionima i zemljama. Te zainteresovane strane mogu da obuhvataju:

- Učenike, porodice, praktičare i istraživače
- Lokalne škole i lidere u zajednicama
- Regionalna i opštinska tela
- Neprofitne organizacije
- Nacionalne kreatore politika.

Zemlje Agencije mogu slobodno da nastave sa otpremanjem primera značajnog učešća iz sopstvenog konteksta.

Komplet alata je lansiran na VIA događaju održanom u Beogradu, u Srbiji, u maju 2023. godine. Bilo je prisutno preko 80 kreatora politika, učenika i predstavnika porodica iz država članica Agencije. Predstavljen je pregled aktivnosti VIA i predstavnici su učestvovali u interaktivnim aktivnostima tokom kojih su diskutovali o problemima i izazovima u omogućavanju značajnog učešća. Snimljen je video snimak na događaju i on sadrži mišljenja odraslih i učenika koja prikazuju njihove poglede o njihovom učešću u VIA aktivnosti.

Slika 3. Zajednička prezentacija učenika i kreatora politika na VIA događaju

Ključne poruke za kreatore politika

Dokaz iz VIA pokazuje da iako je učešće učenika i porodica u donošenju odluka bitno pitanje u planu rada kreatora obrazovne politike, politike se nisu realizovale u praksi. Da bi se ostvarile održive promene, **kreatori politika moraju da započnu dijalog** kako bi osigurali da mišljenja učenika i porodica budu deo procesa promene.

VIA aktivnost je identifikovala **osam ključnih poruka** za omogućavanje značajnog učešća učenika i porodica. Iako su poruke upućene kreatorima politika i drugim profesionalcima i organizacijama koji su na uticajnim pozicijama, oni mogu da služe kao referenca za sve zainteresovane strane za obrazovanje.

1. Sistematizujte procese za značajno učešće učenika i porodica na nacionalnom, regionalnom i lokalnom nivou/nivou zajednice

Politike koje se odnose na prava učenika i porodica treba da navedu jasne procese za implementaciju u celom obrazovnom sistemu, razvijenim kroz međusektorsku saradnju. U celini, važno je prepoznati ulogu porodica u pružanju podrške i omogućavaju da se mišljenja učenika čuju i uključe u donošenje odluka.

2. Povećajte učešće u oblikovanju zakonodavstva i politika

Učešće učenika i porodica na nivou politika mora da bude istinsko, a ne simbolično. Ona mora aktivno da uključuje grupe i pojedince koji prethodno nisu mogli da utiču na odluke na nivou politika koje utiču na njih, njihove vršnjake, njihove škole i njihove zajednice.

3. Korišćenje etičkih pristupa u svim fazama učešća

Etički pristupi se odnose na probleme pristanka na učešće, bezbednosti i privatnosti. Oni razmatraju kako su mišljenja dobijena, zabeležena, prijavljena i primenjena, da li ti pristupi pružaju korist učenicima i/ili koliko otvoreno se informacije prenose. Ono što je važno je da postoji potreba da se otklone neravnoteže moći u učešću.

4. Idenfikovanje i uključivanje mišljenja onih koji su marginalizovani, koji nisu saslušani i koji su ućutkani

Kreatori politika treba da sarađuju sa školama i zajednicama na identifikovanju i uključivanju mišljenja onih u marginalizovanim grupama. Oni treba da prepoznaju međusobnu zavisnost između mladih ljudi i odraslih i da potvrde ulogu roditelja u razvoju i afirmaciji mišljenja učenika u obrazovnim pitanjima.

5. Budite svesni složenosti različitih grupa i intersekcionalnosti identiteta

Sve zainteresovane strane treba da imaju na umu da grupe sačinjavaju jedinstveni pojedinci. Važno je uzeti u obzir da učenici i porodice mogu da imaju višestruke identitete i kontekste koji se presecaju i oblikuju njihove perspektive. Učenici ili porodice koji dele karakteristike ili „oznake“ i dalje imaju sopstvena iskustva i mišljenja. Ovaj pristup može da vodi ka promenama koje koriste svim učenicima i svim porodicama.

6. Korišćenje široke palete modela, pristupa i resursa kako bi se značajno učešće omogućilo svima

Da bi se uzela u obzir različitost učenika i porodica, važno je koristiti niz resursa i osigurati pravednost u svakoj fazi. Organizatori programa i kreatori politika mogu da se pozovu na različite konceptualne modele prilikom osmišljavanja participativnih aktivnosti u svim politikama i praksama. Ovi modeli često uključuju tačke za razmišljanje i razgovor i praktična razmatranja i smernice. Tehnologija pruža fleksibilnost u pružanju podrške značajnom učešću na različite načine.

7. Izgradnja kapaciteta za značajno učešće i aktivno slušanje

Zainteresovane strane na liderskim pozicijama imaju odgovornost ne samo da stvore prilike za značajno učešće na svim nivoima, već i da izgrade kapacitet učesnika i porodica da učestvuju. Od suštinske je važnosti da se na odgovarajući način pruži podrška učenicima i porodicama na razvoju znanja, veština i razumevanja potrebnih za učešće.

8. Negujte odnose sa nevladinim i organizacijama civilnog društva

Interesne grupe, udruženja i lokalne i međunarodne organizacije su važne u podizanju svesti o pravima i potrebama zanemarenih grupa. Te organizacije često sprovode istraživanje u vezi tih problema i stvaraju pristupačne, praktične resurse o mišljenjima i učešću. Ti resursi, neki od kojih su u **kompletu alata za VIA**, mogu se primeniti na donošenje odluka i politika u okviru inkluzivnog obrazovanja. Moguće koristi od razvoja sinergija i načina rada sa tim sektorima su važno razmatranje za kreatora politika.

Završne napomene

VIA aktivnost je pružila dokaz o nekim načinima na koje participativno donošenje odluka u obrazovanju može postati značajno i održivo. Ono je predložilo VIA okvir za značajno učešće u inkluzivnom obrazovanju, uključenim u kompletu alata za VIA, kao alat za razmišljanje koji treba da omogući zainteresovanima stranama da se pozabave izazovima i preprekama u učešću u procesima donošenja odluka.

VIA je istakao značaj **međugeneracijskih pristupa**, u kojima učenici, porodice i kreatori politika u obrazovanju na svim nivoima rade zajedno. On predlaže **pristup politike odozgo prema dole, koji je podržan inicijativama odozdo prema gore** na lokalnim i školskim nivoima, kao način kretanja napred.

Ovaj kombinovani pristup pruža načine za povećanje svesti o marginalizovanim i tihim mišljenjima i pospešuje njihovo aktivnije učešće. U isto vreme, predlaže demokratičniji i direktniji način osmišljavanja i implementiranja politike, uključivanjem kreatora politika u interaktivne aktivnosti orijentisane ka mišljenjima sa učenicima i porodicama na lokalnom nivou.

Veruje se da VIA aktivnost i njene ključne poruke za sistematičnije uključivanje učenika i porodica u donošenje odluka o obrazovanju mogu da doprinesu kreiranju prave kulture slušanja i postupanju u skladu sa mišljenjima.

Reference

Cologon, K., 2020. 'Is inclusive education really for everyone? Family stories of children and young people labelled with "severe and multiple" or "profound" "disabilities"' [Da li je inkluzivno obrazovanje zaista za svakoga? Porodične priče dece i mladih ljudi označene sa „ozbiljne i višestruke“ ili „dubokoumne“ „invaliditeti“] *Research Papers in Education*, 37 (3), 395–417

Evropska agencija za posebne potrebe i inkluzivno obrazovanje, 2022a. *Voices into Action – The Voices of Learners and their Families in Educational Decision-Making: Literature Review [Mišljenja na delu – Mišljenja učenika i njihovih porodica u donošenje odluka o obrazovanju: Pregled literature]*. (D.C. Murdoch, A. Mangiaracina i A. Kefallinou, urednici). Odense, Danska

Evropska agencija za posebne potrebe i inkluzivno obrazovanje, 2022b. *Voices into Action: Promoting learner and family participation in educational decision-making [Mišljenja na delu; Unapređenje učešća učenika i porodica u donošenju odluka o obrazovanju]*. (A. Kefallinou, D.C. Murdoch, A. Mangiaracina i S. Symeonidou, urednici). Odense, Danska

Lundy, L., 2007. "Voice" is not enough: Conceptualising Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child' ["Mišljenje" nije dovoljno: Konceptualizacija Članak 12 Konvencije Ujedinjenih Nacija o pravima dece] *British Educational Research Journal*, 33 (6), 927–942

UNICEF, 2020. *Engaged and Heard! Guidelines on Adolescent Participation and Civic Engagement [Angažovani i saslušani! Smernice o učešću adolescenata u građanskom angažovanju]*. Njujork: UNICEF

Sekretarijat:

Østre Stationsvej 33
DK-5000
Odense C
Denmark
Tel.: +45 64 41 00 20
secretariat@european-agency.org

Kancelarija u Briselu:

Rue Montoyer 21
BE-1000
Brussels
Belgium
Tel.: +32 2 213 62 80
brussels.office@european-agency.org

www.european-agency.org